

Egy másik rajzon azt látni, hogyan lövi tarkón a nyilas suhanc a Dunából csodával határos módon épségben kikapaszzkodó – körülötte a kék pocsolya gondosan megrajzolva – sárgacsillogos fiút. Aki éppen olyan fiatal, mint ő maga... És a lehajtott fejű, hátizsákos-batyus menet a téglagyár felé, ahonnan sokak utolsó útja vezetett tovább, Nyugatra... Felnőttek és gyermekek nézik gúnyosan, megvető tekintettel a szomorú csoportot. Ezt a képet azért érdemes jobban megfigyelni, hogy elgondolkodjunk, az élmény milyen életre szóló sebet üthetett azon a tizenkét éves kislányon, aki ezt fél évvel az ominózus rajzóra előtt átélte. Akinek annyira fontos volt, hogy megmutassa, még a vele egykorú gyerekek is hogyan nevettek ki és csúfolódtak a szerencsétlenségén. Mindezt a megrázó emléket a gyermekrajzok eszköztárából ismerős, copfos, loknis, masnis hajakkal, egyforma, merev arcokkal illusztrálta. És valamennyi rajzra ez jellemző: a naivság, a harmatosság keveredik az átélt borzalmakkal. Éppen ilyen átélten ábrázolják a szerencsésebb, optimistább természetű diáklányok a béke, a születő új élet első élményeit is.

Az *Újra jár a villamos!* című rajzon biztosan nem volt véletlen, hogy a kocsijárat száma 45-ös. Újra ég a villany! – hirdeti a következő rajz címe. Itt a mennyezetről lógó egy szál villanykörte és az asztalra helyezett olvasólámpa köré diadalmas sugárkoszorút von a kis alkotó, azonban a kép sarkába odaírja még: "De hol a gáz?"

A rajzsorozatban egyetlen kép akad, amely olvasmányélményt dolgoz fel: a *Családi kört* idézi. Azt a jelenetet, ahol a "béna hadfi" lép be. Ez a rokkant férfi ezeknek a gyerekeknek a többnyire hiába hazavárt édesapát jelentette.

A *Május elseje az Állatkertben* című rajzon gyerekeket látunk üres ketrecekben. Ebben akkor semmi jelképes nem volt, ellenkezőleg: nagyon reális megfogalmazása egy friss, pozitív élménynek. A gyerekeket május elsején kivitték a Városligetbe, az üres Állatkertbe is (az állatok az ostrom alatt elpusztultak) és a Nemzeti Segély a rajzon is látható egy-egy bögre tejjel vendégelte meg őket.

Ezeket a sajátos gyermekrajzokat néhány hónapja a Chagall-körben, a Garay utcában mutatták be a nagyközönségnek. A kiállítás címe ez volt: *A Holocaust gyermekei*.

MAROS ESZTER

“Én nem tanítom a gyerekeket, hanem örömet adok nekik”

Isadora Duncan emlékére

Viszlát barátaim, megyek megdicsőülni – mondta, amint szertelenül hosszú sálját átdobta az álla alatt. Aztán még egy hódító pillantást vetett a csillogó álom-Bugatti kormánykerékéhez beülő csinos, fiatal, olasz fiúra. A nyitott kocsijelindult a nizzai utcán bámészkodók között, s Isadora, a híres-hírhedt mezítlábas táncosnő néhány pillanat múlva halott volt. Talán csak az óriási, fojtogató sálat bedaráló, rohanó kocsijelindult végzetes útja közismert Isadora Duncanról, századunk szabad tánc irányzatának legendás újtójáról. Meg esetleg a magánéletét övező botrányok: gyakorta változó szerelmei *Beregi Oszkártól Gordon Craigen át Szergej Jeszenyinig* – holott magánélet és művészi lét ha valakinél, hát a szabadság eszméjének bűvöletében élő kaliforniai lánynál szervesen együvé tartozott. A személyes manifesztációra törekvő olthatatlan vágy vezette őt végig művészi útján, s ma is, a "moderneket", "kísérletezőket", "poszt-moderneket" új és újabb generációinak térnyerése, a XX. századi valódi táncrobbanás utáni alig áttekinthető, sokszínű táncvilágban is ez az eszme köti össze s különíti el a "moderneket" a mindenkor formalizált rendszerben, normákban és szabályokban gondolkodó s megnyilvánuló "akadémizmus" híveitől.

Isadora (1877-1927) szinte beleszületett a szabadságba, hiszen édesanyja alig ért rá arra, hogy négy gyermeke közül a legkisebbel is megfelelően törődjön. Örült, hogy miután férje elhagyta őket, zongoraleckékből úgy-ahogy eltartja a kis családot. A tengerparton egyedül sokat kószáló Isadora első élményei közül később az óceán félelmetesen dübörgő, s a sziklákon ritmikusan megtörő hullámait elevenítette fel, s azt az inspirációt, amelyet épp e harmonikus táj látványából merített. A minden iskolai fegyelmezéstől szenvedő kislány ezekre a kanyargó hullámokra emlékezve komponált "táncokat" kis társnőire, mielőtt még maga bármilyen táncoktatásban részt vett volna. De hát miféle táncot tanulhatott egyáltalán a XIX. század végén az USA-ban egy leányka? Elsősorban a színész testi kifejező eszközeinek tudományos kimunkálá-

sában úttörő szerepet játszó *Francois Delsarte* módszere vált népszerűvé Amerikában a 90-es évektől. A rendszerét soha nem publikáló – s 1871-ben elhunyt – Delsarte tanítványai terjesztették a gesztusok nyelvét vizsgáló francia pedagógus módszerét, s e követők tankönyvei közösen forogtak. Így bárki – akár otthon és tanár nélkül is – kipróbálhatta az energizáció, azaz a tudatos feszítés; a relaxáció, a tudatosan ellenőrzött elernyesztés és az ugyancsak kontrollált légzés módszerével a test kifejező hangszerré formálását.

Az érzelmeket tükröző rendszerezett gesztusokon és testhelyzeteken túl Isadora elsajátíthatta a szokványos társasági táncokat – a divatos polkát, mazurkát és valcert –, s természetesen balettot is tanulhatott ... volna, ha rögvest össze nem különbözik a helyi balettiskolában tanító mesternővel, aki a balett csúcsát jelentő spiccelés fortélyaira kívánta megtanítani a kislányt. Miért kellene spiccen járnom? – kérdezte Isadora, s az akadémikus-klasszikus tradíció hű átadását végző mester válasza – "Mert úgy szép!" – azonnal eltávolítja Isadorát a további balett-tanulmányoktól. Hiszen ő épp ellenkezőleg, csúnyának és természetellenesnek látta a spicc-cipőbe kényszerített lábat.

A pódium azonban ellenállhatatlanul vonzotta, így mégiscsak megpróbálkozott azzal, hogy bejusson egy korabeli színházba – vagyis tipikus amerikai zenés, szórakoztató műsorba. Sikertelenül persze, mert amit ő tudott, amire ő vágyott, az a legkevésbé sem illeszkedett a szórakoztatóipar korabeli formái közé. ("Amit maga csinál, nem való színházba. Inkább temp-lomba. Úgyhogy azt tanácsolom, vigye haza a kislányt!" – emlékszik első kudarcainak egyikére Isadora.) Más lehetőség azonban nem akad, így végül is először egy chicagói szórakozóhelyen lép fel, majd két éven át egy New York-i ún. pantomimben elégedetlenkedik a konvencionális gesztusok uralta darabokban, máskor meg estéről-estére ott ugrabugrál a Szentivánéji álom tánckarában – a jobbára sötét színpad háttérében. Ennél sokkal izgalmasabb és Isadora álmiaihoz is jóval közelebb áll az a kompozíciós munka, amelybe belekezd: nem eleve tánchoz írt muzsikákra szólókat komponál saját magának. Így születik a *Narcissus*, az *Ophélie* és a *Vízitündérek*. Ezekkel a miniatűr darabokkal magánestélyeken tűnik fel és aratja első sikereit. Ugyancsak e zártkörű party-k kedvelt előadója lesz Isadora Londonban, ahová a család együtt utazik, s közösen is lép fel: *Raymond* – aki később kolóniákat alapít és irányít Albániától Párizsig – előadásokat tart a táncról, s a mozgás lelki tényezőiről és hatásairól; *Elisabeth Theokritos* pásztoridilljeiből olvas fel néhányat; édesanyjuk pedig zongorán kíséri Isadora egyre bővülő repertoárját. De mindenekelőtt a múzeumokat bújja a Duncan família: Raymond a görög vázarajzokról készít másolatokat, Isadora pedig képzeletében eleven táncdá fűzi e halott pózokat, s a dionüszoszi bacchanáliák orgiasztikus ritmusait véli hallani a hűvös London csendes múzeumaiban. Lassan körvonalazódik, mit is keres Isadora, s ekkor úgy érzi, tudja, hol lelhet rá álmaira: az ókori görögséget, a test és lélek, a színház és rítus egységét megteremtő múltat álmodja jelenlévővé Isadora.

A valóságban azonban igen lassan közeledik Görögország felé. Megáll Berlinben, majd Bécsben, s útja Budapesten váratlan fordulatot vesz: *Alexander Grosz* 30 előadásra szóló szerződést ajánl fel, méghozzá nyilvános színházban! Így aztán Isadora Duncan – "egy húszéves tánczó rapszód, akinek testéről régi görög mesék ömlenek" – életében először 1902. április 19-én az Uránia színpadán lép a nagyközönség elé. "Khitonszerű ruhát visel... A tunika jóval a térden alul végződik, amit a lábikrából el nem takar, az a csekélyke élő fehérség teljesen látható, mert fődetlen. A lábfejen nem titkolózik sem harisnya, sem talp, sem szíj. Csupasz a jobb váll és a jobb kar is. Sötét, téveteg szemét fölemeli az éghez, arcza csupa hódolat és alázatos-ság, mintha minden percben le akarna Héra szobra előtt hullni a porba, s karját összefonva tartja a kebelén. Most szól a hárfa, a fuvola és az oboa, a csípő körül lágy, homorú vonalak képződnek, a láb először egy hosszú, utána egy rövidebb lépést tesz – egy gyönyörű trocheus! – nyomban rá leírja a teljes sapphói verssort, a kéz egy nyugodalmas, vízszintes hullámvonal első periódusát vázolja, az ajk körül bágyadt kis rándulás ébred és Duncan kisasszony egy szomorú mosollyal fölcsókolja háromezer éves álmaikból a nimfákat és a hetérákat." – írja A Hét kritikusa 1902. április 11-én. A fővárosi fellépéseknek, majd a vidéki turnésorozatnak kirobbanó sikere volt, a közönség mindenütt lázban égett, hogy láthassa a "kis táncpoétát", ahogyan *Jászai Mari* nevezte Isadorát. Azt a mezítlábas táncosnőt, aki e szokatlan megjelenés mellett még egy merész tette is vállalkozott, azt hirdette, hogy a tánc nem csupán naiv és profán, hanem szent és művészi is lehet! S e forradalmi gondolatokat ihletett kompozíciók átszellemült előadásával erősítette meg Európán átívelő diadalmas turnéi során. Münchenben a diákság örjögve ünnepelte, s hamarosan Isadora mezítlába előtt hevert Berlin és Firenze, Szentpétervár és Bécs. Végeláthatatlan turnék következtek, de hová tűnt a görög kultúrától, az ének, zene, tánc és dráma egységének ujjaélesztéséről szőtt ábránd? Isadora, Elisabeth és Raymond több mint egy évet töltöttek a görög múlt fenséges romjai között Odüsszeusz kalandjainak nyomán utazgatva, s közben fennhangon szavalva Homérosz sorait. Hamarosan kiderült azonban, hogy a régmúlt többé nem éleszthető fel. Épp egy templom áhítatos csöndjében ébredt rá Isadora, hogy ő, a

skót-ír-amerikai lány a XX. század első éveiben hiába is tekint hátra, csak előre nézhet! Kis tanulmányában fogalmazta meg először ezt a gondolatát, amelyet később is változatlanul vallott: "A jövő tánca egy újfajta mozgás lesz, olyan, amely az emberiség egyetemes fejlődésének gyümölcse. A görögök táncaihoz éppoly lehetetlen visszatérni, mint amennyire szükségtelen is. Mi nem vagyunk görögök, s ezért nem is táncolhatunk görög táncokat.

De a jövő táncának ismét olyan vallásossá kell válnia, mint hajdan a görögöké volt. Mert az a művészet, amelyik nem telített áhítattal, az nem is művészet, hanem vásári portéka." (*Der Tanz der Zukunft, Leipzig, 1903.*)

Ugyanekkor formálódtak ki Isadora álmai egy iskoláról, "ahol száz kislány nyerne kiképzést az én módszerem szerint, amit azután az egyéniségük szerint tökéletesíthetnének. Ebben az iskolában nem arra fogom tanítani a gyerekeket, hogy az én mozdulataimat utánozzák, hanem hogy a saját magukét találják meg. Nem fogom őket bizonyos meghatározott mozdulatok begyakorlására kényszeríteni, hanem abban kívánom segíteni őket, hogy az életkoruknak megfelelő természetes mozdulatokat fejlesszék ki."

S hogy mi volt a később meg is valósult módszer? Elsősorban a természetes mozgások újbóli felfedezése a művészet számára: egyrészt azoké, amelyek a mindennapokban is használatosak, másrészt azoké, amelyek nem tagadják a gravitáció természeti törvényét, mint ahogyan az Isadora szemében természetellenesnek tűnő balett-technika teszi. Vagyis: a séta, a lassú, majd gyorsabb futás, a különböző tempójú és ritmusú járás, ugrás és szökellés, s mindez hatalmas, zöldellő parkokban, mezítláb és könnyű tunikában. Ezek az egyszerű gyakorlatok nem a táncossá képzést szolgálták, hanem a gyermek jellemének kifejlődését segítették, hiszen a kislányok – néha "csak" 400-an, néha bizony 1000-en is! – lassacskán megtanulták mozgással is kifejezni érzelmeiket és gondolataikat, egyre több ismeretet szereztek a világról és önmagukról. Megtanultak összpontosítani, harmonikusan mozogni, indulataikat formába önteni, észrevenni s megfigyelni a teret, meghallani a ritmust, tapintani s megtapasztalni a természetet maguk körül.

Isadora számtalan iskolájában a zene, a költészet hangjai mellett növekedtek a kislányok, de bármennyire is fontos volt Isadora személyes jelenléte ezekben az iskolákban, Isadora nem hagyhatott fel előadói karrierjével. Nem egyszer bukásokkal is tarkított előadóművészi pályája során Isadora állandóan figyelte és analizálta önmaga mozdulatait. Így jutott el ahhoz az ugyancsak lényegbevágó felismeréshez, hogy a "motorikus erő krátere a Solar Plexus" Az a gondolat még Delsarte-ra vezethető vissza, hogy a mozdulat nem a végtagok mozgásából – mint a geometria bővületétől és a barokkos mesterkéeltségtől szabadulni képtelen balettben –, hanem az emóciókból indul ki. De hogy fizikailag a test középpontja löki a térbe a mozdulatokat, ez Isadora felismerése, s máig a balett és a modern tánc egyik legfeltűnőbb – s a gravitáció elfogadása mellett legfontosabb – megkülönböztető jegye.

Isadora minden pedagógiai törekvése arra irányult, hogy újfajta iskoláiban a jövő radikálisan új táncosnőjét is kinevelje. "A jövő táncosa olyan ember lesz – írta már e korai tanulmányában –, akinek teste és lelke oly harmonikus egységgé fejlődött, hogy lelkének természetes nyelvéből alakulnak ki a test mozdulatai. Az ilyen táncos nem tartozik majd egyetlen nemzethez sem, hanem az emberiséghez... E táncosnő testének minden részéből sugárzó értelem árad majd, elhozva a világnak egy olyan üzenetet, amely az asszonyok ezreinek gondolatait és vágyait fejezi ki. A nők szabadságát fogja eltáncolni! ... Ó, igen, eljön majd a jövő táncosnője: az a szabad szellem, amely az új asszonyok testében lakozik; dicsőségesebb lesz minden korábban élt nőnél, és szebb, mint az egyiptomi, a görög, vagy a régi itáliai nők voltak. Övé lesz a legmagasabb rendű értelem a legszabadabb testben!"

Sokszor megszakított, de számtalanszor újrakezdett pedagógiai pályája során Isadora mindig pénzzavarral küzdött, hiszen Berlinton New Yorkig magániskolákat tartott fenn. (Az egyetlen kivétel a fiatal Szovjetunió, ahol az állam biztosította a tanításhoz szükséges feltételeket két évig.) Mégis felnevelt egy olyan nemzedéket, amelyet annyira a sajátjának érzett, hogy még a nevét is nekik adományozta: ők lettek a "Duncan Dancers", vagy ahogy a csodálók hívták, az "Isadorable"-ok. E hat lány részben Isadorához hasonlóan világtúrnékon vett részt, részben pedig Isadora asszisztenseként a különböző Duncan iskolákban Elisabeth mellett tanított is. Így maradhatott élő az Isadora hagyomány, amely valójában hűtlen a táncművészet egén üstökös-ként elsuhanó Isadorához. Hiszen Isadora elsősorban arra bízta növendégeit, s egész módszere is arra irányult – technikát pedig egyáltalán nem dolgozott ki, még ha jelent is meg *Irma Duncantól* egy könyv "Isadora Duncan technikája" címmel 1937-ben –, hogy találják meg önmagukat, egyéni útjukat a táncban, mert ahogy nincs két azonos egyéniség, úgy két ember tánca sem lehet soha egyforma. Isadora közvetlen és követett tanítványai, módszerének továbbélői ezért csak úgy maradhatnak hűek e szabad önkifejezésre buzdító táncos neveléshez, ha nem emelik rendszerré az Isadora táncaiból rekonstruálható lépésanyagot, mert ezek a kecses hajlongások, pózok és szökellések a személyiség kisugárzó ereje, az előadó étosza és

pátosza nélkül hiteltelenek. Táncfilozófiájának legfőbb tételei viszont ma is változatlanul korszerűek, hiszen mi másra épül a világ legsokszínűbb táncvilága, az amerikai modern tánc, ha nem a természetes mozgásokra, a szabad és kreatív személyiségek kifejtésére, az iskolai szabályoknak és a hagyomány kötöttségeinek elvetésére, a tekintélyek mellőzésére – a demokratizmusra. S hogy a tradícióktól áthatott európai tánckultúra mire volt a legfogékonyabb Isadora radikálisan új gondolatai közül? *Maurice Béjart*, a század nagy balett reformátora vetette papírra e sorokat – jó hat évtizeddel Isadora önéletrajzában megfogalmazott vallomása után: "... a tánc mindenekelőtt vallásos tény. Amíg a táncot rítusnak tekintjük, szent és ugyanakkor emberi szertartásnak, be fogja tölteni hivatását. Ha szórakoztatássá változtatják, akkor a tánc megszűnik... A fiatalok valójában új rítusokat keresnek. Minden korszaknak meg kell teremtenie a maga rítusait... A tánc megújodása ezek után már nem esztétikai probléma. Sokkal mélyebb szükséglettel állunk szemben. Az, ami itt kockán forog, társadalmi kérdés, spirituális magatartás."

FUCHS LÍVIA

Két követelmény a holnap pedagógusa számára

Milyen lesz a holnap pedagógusa?

Ki tudna erre a kérdésre helyes választ adni? Ki tudná megmondani, milyen tanítót, tanárt igényel a jövő, amikor még az sem világos előttünk, hogy maga a jövő milyen lesz?

A holnap pedagógus-típusát, akit eszményként szeretnénk a diák elé állítani, mégis körvonaloznunk kell!

A régmúltban voltak ilyen típusok.

Ki ne emlékezne például a kedves arcú, mosolygós, talán szemüveges tanító nénire, aki végtelen türelemmel ismertette meg velünk a betűk és a számok világát, s akivel először beszélgettünk el "felnőttként" a "világ dolgairól"?

Vagy ki ne tudná, milyen volt a falusi tanító típusa, a nemzet igazi napszámosa, aki sokszor egyedül hordta a vállán egy-egy kistelepülés minden szellemi gondját?

És ki ne hallott volna a kisvárosok sétapálcás, keménykalapos tanár urairól, akik lassú méltósággal ballagtak végig a főtéren a kaszinóba menet, s akiket – ahogy Kosztolányi csodálatosan megverselte – a fél város köszöntött tisztelettel, mert tekintélyük volt?

Azt mondtuk: a holnap pedagógus-típusa, pedig inkább az a gond, hogy lesz-e elegendő pedagógus, s hogy képesek lesznek-e ezek a pedagógusok a diákok előtt eszményképpé válni.

A középiskolák osztályfőnökei tudják a legjobban, hogy a tanárnak, tanítónak jelentkezők közül legfeljebb 30 százalék választja hivatástudatból ezt a pályát, a többi 70 százalék azért megy pedagógusnak, mert oda felveszik. Következik ebből, hogy ez a 70 százalék nem a sor eleje. Az egyetemeken, főiskolákon persze sok mindent meg lehet tanulni, ebből a 70 százalék-ból is lesz jó pedagógus, de igazi eredményt akkor érünk majd el az oktatás-nevelésben, ha a legjobbak mennek tanárnak.

Ezért fontos, hogy milyen lesz a holnap pedagógusa.

A szakirodalom pontosan megfogalmazza, milyennek kell lennie a jó pedagógusnak, ám úgy érezzük, ezekhez a követelményekhez csatolni kell még kettőt, amelyek eddig nem voltak kötelezők a tanárok számára.

Erről a két új követelményről szeretnénk szólni az alábbiakban.

*

Az csak természetes, hogy ha a holnap pedagógusának a vonásait akarjuk megrajzolni, modern dolgot követelünk meg.

Az egyik követelmény, amely nélkül a leendő pedagógusok nem tudnak majd létezni, a *számítástechnikai alapképzettség*.

A számítástechnika a holnap tudománya. Ezt senki sem vitathatja el. De ha így van, akkor a holnap iskolájában is mindennapivá kell tenni. Elsősorban persze úgy, hogy tantárgyként tanítjuk. Így azonban még nem válik az életünkben mindennapivá, ahogy sem a kémia, sem a fizika nem kiegészítője az átlagembernek, jóllehet mindkettő tantárgy.

Pedig a fejlett modern társadalmakban a számítógép ugyanúgy hozzátartozik az emberek vagy a családok életéhez, mint a telefon vagy az autó, s a holnap iskolájában is arra kell